

Friedrich Nietzsche (1844–1900)

Dílo (u českých překladů uvedeno pouze poslední vydání):

Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik, 1871; Zrození tragédie z ducha hudby, česky 1993

Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen, 1873, Filozofie v tragickém období Řeků, česky 1994

Unzeitgemässe Betrachtungen, 1873–1876, Nečasové úvahy, česky 2005

Menschliches, Allzumenschliches, 1876–1878, Lidské, příliš lidské, česky 2018

Der Wanderer und sein Schatten, 1880, Poutník a jeho stín

Morgenröthe, 1881, Ranní červánky, česky 2004

Die fröhliche Wissenschaft, 1881–1882, Radostná věda, česky 1996

Also sprach Zarathustra, 1883–1892), Tak pravil Zarathustra, česky 1995

Jenseits von Gut und Böse, 1886, Mimo dobro a zlo, česky 2003

Zur Genealogie der Moral, 1887, Ke genealogii morálky, česky 2002

Der Fall Wagner, 1888 + Nietzsche contra Wagner (autorem nevydáno), Případ Wagner, česky 1983

Götzen – Dämmerung, 1889, Soumrak model, česky 1995

Ecce homo, 1888-9 (autorem nevydáno, vyšlo 1908), česky 1993

Der Antichrist, 1888 (autorem nevydáno), Antikrist, česky 1995

Der Wille zur Macht (kompilace z let 1885-1889, vyšlo 1906), Vůle k moci

Další české překlady (výbory apod.):

O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním, 2007

My filologové, 2005

Tak pravil Friedrich Nietzsche, 2001

Nesmrtelné myšlenky, 1999

Dionýské dithyramby a jiné básně, 1998

O životě a umění (výběr z Wille zur Macht), 1940, 1995

Duševní aristokratismus, 1940, 1993

Fragmenty o nihilismu, Filosofický časopis 1992, č. 4

Přehodnocení všech hodnot, 1929

Náboženský život, 1912

Kritická vydání:

Kritische Gesamtausgabe, ed. G. Colli, M. Montinari, Berlin- New York, od 1967, cca 30 svazků
Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe, I-XV, ed. G. Colli, M. Montinari, Berlin, New York,
München 1980

Werke , I-III, ed. K. Schlechta, München, Darmstradt 1954-1956.

Sekundární literatura:

Česká:

Antonín Mokrejš: Odvaha vidět. F. Nietzsche – myslitel a filozof, Praha 1993

Pavel Kouba: Nietzsche. Filosofická interpretace, Praha 1995, 2006.

Mojmír Hrbek: Smrt Boha v Nietzscheově filozofii, Praha 1997

Urs Heftrich: Nietzsche v Čechách, Praha 1999

Nietzschovi věnovali monografie přední evropsští myslitelé:

M. Heidegger: Nietzsche (2 sv.)

K. Jaspers: Nietzsche

K. Löwith: Nietzsche

E. Fink: Nietzsches Philosophie

G. Deleuze: Nietzsche et la philosophie

Nietzschovo dílo bývá členěno zpravidla do 3 etap:

1. etapa: „romantická“, 1870-1875

Je inspirován především Schopenhauerovým spisem Svět jako vůle a představa, akceptoval tragické vidění světa a lidského života, naplněného stálými zápasy, strachem, utrpením, beznadějí, úzkostí a bolestí, protože skrytým základem reality je vůle jako puzení ke zničení.

Ohrožená lidská existence nachází pomoc v umění, které potřebujeme, abychom vůbec mohli snášet svůj tragický životní úděl.

Nietzsche uvádí 2 protichůdné typy umělecké tvorby, které se zrodily už v antickém Řecku:

- **umění apolinské** – poskytuje člověku krásné, útěšné iluze, zdání, sen, svět je krásné, dokonalé, klamné zdání. Poskytuje estetické zážitky, dává zapomenout na každodenní strasti, krása vítězí na utrpením a bolestí. Sochařství, malířství, architektura, divadelní hry Euripidovy.
- **umění dionýzovské** – původnější, pravdivější, počátek umění vůbec, pramení v mýtu. Žádný sen, ale divoké opojení, smíšení hrůzy, bolesti, vzdoru, které směřuje k podstatě jsoucna. Dionýzovské umění pomáhá hlubším způsobem – odhruje závoj a nechává nás tváří v tvář hrůznému divadlu slepé nespoutané vůle jako prazákladu všeho, znamená splnutí s prapodstatou. Tragédie Aischylovy.

Stejně tak se v dějinách setkáváme se dvěma způsoby vidění světa, s dvěma typy kultur:

- teoretické: povrchní, lacině optimistické, domnívá se, že je schopno odhalit všechny záhady a vyřešit problémy světa, spojeno s kultem exaktní vědy (Sókratés)
- tragické: boj a utrpení jsou určujícími rysy všeho jsoucna, místo vědy moudrost, která spojí vlastní utrpení s věčným.

V tomto období se Nietzsche zabývá **historií** (např. O užtku a škodlivosti historie pro život v Nečasových úvahách). Dějiny jsou předmětem historie nebo genealogie. Kritizuje Hegelovu koncepci dějin. Nietzscheova koncepce je aktivistická, chce zkoumat dění, činnost v protikladných vymezeních pamatování a zapominání.

Schopnost cítit nehistoricky je původnější a důležitější, historické znamená pohled od minulosti k budoucnosti, pocit, že právě štěstí přijde, že k němu kráčíme, že smysl života se stále více dostává navenek.

Přitom jednáme nehistoricky, zabývat se dějinami má smysl jen ve službě životu. Pro nadhistorického člověka je svět v každém okamžiku hotový, minulé a přítomné je jedno a totéž.

Vztah historie a života:

- život aktivní, neustále o něco usilující – historie monumentální (řetěz velkých událostí, víra v humanitu)
- život uchovávací a uctívající – historie antikvární (uctívání informací, víra v kontinuitu, uchovávaní, nikoli rozmnožování života)
- život trpící, hledající osvobození – historie kritická, ve službě životu, minulost kriticky zkoumáme i odsuzujeme.

Cíl lidstva není v konci dějin, ale v nejvyšších exemplářích – vyšších lidech.

Nietzsche dává přednost **genealogii** jako protestu proti spekulativním teleologickým koncepcím dějin – historii jde o pravdu, genealogii o život.

Genealogie nechce hledat kontinuitu, ale fakt, že v tom, co známe a čím jsme, není pravda a bytí, ale častěji vnějškovost náhody. Historický smysl je v dění – nic v nás není dostatečně stálé, aby to umožnilo skutečně pochopit jiné. Vědět neznamená nacházet, ale zavést do našeho bytí diskontinuitu – rozdělit naše city, neposkytovat stabilitu, činit vše dramatickým. Genealogie zavrhuje posvátné souvislosti, odhaluje fenomény, které souvisejí se světem morálních hodnot. Projekt genealogie je tak souborem poznávacích a mravních principů, zbavených apriornosti, je spojením myšlení s podmínkami existence.

V prvním tvůrčím období se objevují též některé Nietzscheovy názory na společnost, které pak zastával celý život:

- výpady proti křesťanství (ve Zrození tragédie: kněží a ministranti = úlisní trpaslíci)
- kult silného jedince, génia a pohrdání davem, masou, protože kultura je výsadou nepatrné menšiny vyvolených, kterým je masa povinná otrocky sloužit. Bez otroctví není možné vytvořit pravou kulturu jako soulad mezi myšlením a životem, zdáním a chtěním
- práce nemá žádnou důstojnost, práce je hanba.

2. etapa: „pozitivistická“, 1876–1882

Je rozčarován Schopenhauerem a Wagnerem, četl francouzské osvícence (Voltaire, Helvetia), anglické pozitivisty, prostřednictvím Paula Rée se seznamuje s podněty soudobé biologie. Naděje obrací k vědě, která nám sice neposkytuje útěchu, ale staví nás tváří v tvář pravdě. Svobodný duch radikálně pochybuje o všech idolech, dogmatech, náhražkových oporách, zejména o spekulativní metafyzice (ta jenom předstírá, že poznává svět, je teoreticky nepravdivá) a křesťanství (oslabuje člověka, ničí jeho přirozený život ve prospěch čehosi nereálného, je prakticky škodlivá).

Lidské, příliš lidské (kniha pro svobodné duchy) – co znamená lidské, příliš lidské? „Kde vy vidíte ideální věci, vidím já lidské, příliš lidské.“

Proti náboženským předsudkům – aforismus 125 Šílenec v Radostné vědě.

Současně v tomto období chvála elitářské kultury a odmítání myšlenky sociální spravedlnosti.

3. etapa: „metafyzická“, 1883–1889

Nejvýznamnější, v závěru poznamenána postupující duševní chorobou.

Obsahuje 2 linie:

1. etická
 - přehodnocení hodnot
 - kritika křesťanství jako zdroje evropského nihilismu
 - koncepce dvojí morálky
 - nadčlověk
2. metafyzická
 - vůle k moci
 - idea věčného návratu

Nietzsche pokládá filozofii za posláni, výzvu, apel. Nietzscheova filozofie je výzvou k **přehodnocení všech hodnot**. Objevuje se to ve všech obdobích Nietzscheovy tvorby – protiklad apolinského a dionýzovského, teoretická a tragická kultura. V 3. období je to spojeno s Nietzscheovou koncepcí **evropského nihilismu**, která spojuje evropské dějiny s křesťanstvím a která má být překonána, „budou války, jakých dosud nebylo na Zemi“..

Křesťanství je vybudováno na nihilistickém vztahu ke všemu smyslovému, ke všemu lidskému. Svět, člověk, smysly, tělo – to vše je popřeno, vyhlášeno za odlesk pravé skutečnosti (začal to už Platón, který pojal svět idejí jako pravý svět, pravou skutečnost, křesťanství je platonismem pro lid). Nicota výmyslu je povýšena na metafyzickou pravdu. Pravá skutečnost je přesunuta do transcendentna, fiktivního zázemí, a tímto transcendentním je určován smysl a poslední účel lidského života.

Křesťanství se navíc zrodilo ze vzpoury otrockých mas proti pánům a vládcům, zrodilo se z protikladu otrocké morálky (vychází z pokory a milosrdenství, vzniká odvozeně jako obrana proti panské morálce, jako výraz nezkrotné nenávisti otroků) a morálky panské (staví na statečnosti, síle, hrdošti, čestnosti, je původní, vznikla spontánně sama ze sebe jako projev síly a radosti). Otrocká morálka v Evropě zvítězila, protože otroků bylo více. Duch ušlechtilého aristokratického individualismu zmizel a nastoupila bezduchá, tupá stádnost. Ideálem není silný, vynikající, krásný jedinec, ale člověk prostřední, lidská nula, která nevyniká nad všednost. Výrazem otrocké morálky byla Velká francouzská revoluce a je jí socialistické hnutí.

Křesťanství není nejhlubším úpadkem. Ten nastává, až lidé začínají chápat, že **Bůh není**. Bůh je mrtev, nemáme za něho náhradu – a to je dekadence. Člověk nevidí pravé hodnoty, prázdnota života, člověk nežije, ale pouze se vyžívá v umělém komfortu apod.

Úkolem filozofie je najít východiska, destruovat nihilistické hodnoty, překonat dekadenci, ukázat pravé hodnoty – mrtvého Boha má nahradit vize nadčlověka, pravými hodnotami jsou pravdy těla a instinktu. Obrátme se k malým věcem života, ke stravě, místu, kde žijeme, podnebí, způsobu zotavení – to je důležitější než Bůh, duše, ctnost, hřích, věčný život, onen svět, obraťme se k sobě, ke každodennosti, k tělesnosti, uzdravme se z nákazy nihilismem a dekadencí – Zarathustra = velké zdraví.

Nejvyšším ideálem je **nadčlověk** – nejvyšší zdraví, protiklad k „moderním“ a „dobrým“ lidem. Pohybuje se mimo dobro a zlo, je to pán země, není vázán žádnou morálkou, žádnou doktrínou, žádnou ideologií, všechny prostředky jsou dovoleny, dobro a zlo neexistují, dobré je to, co prospívá životu.

Stanovisko k poznání a vědě (varianta noetického perspektivismu):

Poznání je jednou z forem, kterými se lidský život udržuje, stupňuje, umocňuje. Kritérium pravdy není v objektivní evidenci či verifikovatelnosti, nýbrž ve stupňování pocitu života. Poznání každého člověka je jedinečné, nezastupitelné, svět se každému lidskému životu jeví jinak, má tolik podob, z kolika perspektiv je nahlížen. Všechna pojetí jsou stejně pravdivá jako nepravdivá – rozdíl je pouze praktický – jak silnému životu slouží a jak účinně mu slouží.

Vůle k moci: nejnítěnější podstata jsoucího, bytostné úsilí všeho života se udržet, uchovat, což je možné pouze v nevyčerpatelném puzení ke stále vyššímu, silnějšímu a vnitřně bohatšímu. Každé ustrnutí, každé konzervování dosaženého je úpadkem. Není to život jako abstrakce, ale konkrétní, individuální tvar, podoba života. Mezi nimi probíhá stálý zápas, boj v lidstvu i v přírodě (vůle k výživě, k vlastnictví, k nástrojům, ke službě, k panství).

Vůle k moci je jistě metafyzický princip, ale současně je kritikou tradiční metafyziky, která stanovuje smysl všemu dění, cíl, který má být dosažen, pokud ve světě probíhá pohyb, je to seberealizace absolutního principu v časové dimenzi (absolutní duch u Hegela). Proti tomu Nietzsche zdůrazňuje nehotovost, nedokončitelnost svého principu, který je nerozumem, bezsmyslností.

Myšlenka o věčném návratu vyjadřuje představu o stálém kruhovém pohybu všeho jsoucího, vůle k moci je úsilí, které vyjadřuje věčnost, nezničitelnost života.